

ISTORICUL PROBLEMEI PREOTULUI ITALIAN LA BISERICA ITALIANĂ DIN BUCUREȘTI. DOCUMENTE DESPRE CAZUL GATTI (1951-52)

Veronica TURCUȘ*,
Șerban TURCUȘ**

THE HISTORIAN OF THE ITALIAN PRIEST'S AT THE ITALIAN CHURCH IN BUCHAREST. DOCUMENTS ON THE GATTI CASE (1951-52)

Abstract

This study traces the evolution over the time of the issue of the Italian priest that the Holy See destined for the pastoral care of the Italian community in Bucharest, from the early twentieth century until 1990, in the frame of the interest of the Apostolic See and the Italian state for religious assistance given to emigration from Peninsula. In this context are presented the figures of the first priests of the Italian community in Bucharest, focusing on the figures of father Antonio Mantica and Clemente Gatti, for the latter's destiny being also published in the Annex a number of original documents from the Foreign Ministry of Italy on his arrest and release (1951-1952).

Keywords: Italy, Romania, Church, Bucharest, priest.

Comunitatea italiană din București – care număra pe la 1900 peste 2.000 de persoane –, atestată documentar din anul 1848 în registrele Capelei catolice „Sfânta Ana” din actuala capitală, s-a numărat printre grupările etnicilor originari din Peninsula care s-au așezat în Muntenia, Oltenia și Dobrogea la sfârșitul secolului al XIX-lea – inițial temporar și apoi permanent – în principal în legătură cu activitățile comerciale și cu necesitățile unei mâini de lucru calificate în domeniul construcțiilor de căi ferate, poduri, șosele și edificii urbane, proiectate să deservească la nivel utilitar, dar și să contureze imaginea specifică a României moderne. Au existat astfel comunități de italieni în localități precum Craiova, Brăila, Buzău, Nehoiu, Râmnicu Sărat, Râmnicu Vâlcea, Câmpulung-Muscel, Brezoi, Târgoviște, Galați, iar în Dobrogea la Constanța, Sulina, Cernavodă – în ultimele două centre stimulate de lucrările de îndiguire a Brațului Sulina, respectiv de construire a podului peste Dunăre – și în zone rurale precum Cataloi, Greci, Turcoaia sau Iacobdeal, în mod special în legătură cu munca la exploatarea carierelor de granit din Munții Măcinului, imigranții fiind atrași aici de meserii precum cele de constructor, tăietor de lemne, mozaicar, zidar, artizan în fier forjat sau lucrător la carierele de piatră, mai ales după integrarea Dobrogei în statul român în urma Războiului de Independență din 1877-78, când s-a impus constituirea rețelei de drumuri, porturi și ridicarea de clădiri moderne în această provincie istorică. Emigranții italieni erau originari în general din regiunile de nord ale Peninsulei (Friuli, Veneto, Trentino, mulți din Lombardia mai cu seamă în București), colonii beneficiind de asistență religioasă, uneori biserică cu aferenta casă

* CȘ I dr. Veronica Turcuș - Institutul de Istorie "George Baritiu" din Cluj-Napoca, Academia Română, vturcus@yahoo.it.

** Conf.univ.habil.dr. Șerban Turcuș, Departamentul de Istorie Medievală, Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, serbanturcus@yahoo.it.

parohială – promotoare a unor activități de stimulare a laicului în spiritul normelor promovate de Biserica Romană – și școală, aceasta din urmă fiind susținută financiar de guvernul italian și adresându-se atât copiilor, cât și adulților¹.

Păstorirea spirituală a comunității italiene din București a fost asigurată în secolul al XIX-lea de către preoți ai Arhidiecezei de București (în august 1899 era reconfirmat pentru asistența spirituală a italienilor din capitala României preotul Pio Armellini, canonic al Catedralei „Sfântul Iosif”). Arhiepiscopul Franz Xaver von Hornstein (aflat în fruntea diecezei catolice de București în perioada 1896-1905) solicita anual Legației italiene din capitala Regatului României sprijin financiar pentru asigurarea asistenței religioase a comunităților italiene din România, mai ales a celei de la București. Arhiepiscopul von Hornstein intenționa încă din anul 1897 să aducă un preot italian la București pentru comunitatea de acolo, însă abia la 8 septembrie 1901 preotul italian Alessandro Marchese era trimis în capitala României să îi păstorească spiritual pe credincioșii conaționali. Ajuns la București în octombrie 1901, părintele Marchese a fost confirmat oficial „vicarul italienilor” la Catedrala „Sfântul Iosif”, urmând să slujească liturgia în fiecare duminică, serviciul religios fiind completat în duminicile peste an și în sărbători de instrucțiunea religioasă pentru tinerii italieni. După un an părintele Marchese a părăsit definitiv România, fiind urmat, temporar, în sarcina de îngrijire spirituală a comunității italiene de la București, de un preot din dieceza Cività Castellana de lângă Roma².

Problema trimiterii unui preot italian la București s-a pus din nou în timpul arhiepiscopului Raymund Netzhammer³ și a fost soluționată pozitiv în 1914. La momentul respectiv statul italian – preocupat de *crescendo*-ul emigrației spre America și spre statele în plină revoluție tehnică și industrializare din Europa – a ridicat și în cazul României problema unui edificiu de cult adaptat nevoilor spirituale ale comunității bucureștene. Ar fi însă de reținut că trimiterea unui preot italian pentru colonia din București a fost pusă ca și condiție *sine qua non* a fondării unei capele proprii a italienilor din capitala României încă din 1913, moment în care ministrul Italiei la București, baronul Carlo Fasciotti, a intervenit pe lângă președintele Consiliului de Miniștri de atunci, Titu Maiorescu, pentru ca să fie rezolvată pozitiv chestiunea asistenței religioase a emigranților italieni. În consecință, la 6 decembrie 1913, la sugestia guvernului italian și la rugămintea ministrului acestuia la București, Maiorescu a discutat problema cu arhiepiscopul Netzhammer, care s-a arătat vizibil surprins, întrucât în toți anii în care fusese episcop, nici Legația italiană și nici Consulatul nu își exprimaseră doleanța de a avea capelă și preot propriu⁴. Acțiunea era un evident rezultat al preocupărilor cu nuanță naționalistă giolittiene, corelate cu înțelegerea pe care Giovanni Giolitti o făcuse cu mediile catolice (vezi Pactul Gentiloni, prin care acesta își asigură susținerea catolicilor în schimbul respingerii legii divorțului, a promovării școlilor confesionale, în fine, a susținerii activităților economico-sociale ale catolicilor pe fundalul unei lumi aflate pe calea liberalizării și a laicizării). În plus, la

¹ Rudolf Dinu, *Appunti per una storia dell'emigrazione italiana in Romania nel periodo 1879-1914: il Veneto come principale serbatoio di piccole comunità in movimento*, în *Dall'Adriatico al Mar Nero: veneziani e romeni, tracciati di storie comuni*. A cura di Grigore Arbore Popescu, Roma, Consiglio Nazionale delle Ricerche, 2003, p. 245-261; Alina Dorojan, *L'emigrazione italiana nelle terre romene (1861-1916)*, teză de doctorat, coord. prof. Francesco Guida, p. 258-259 (Scuola dottorale. Dottorato di ricerca in Scienze politiche. XXV Ciclo del Corso di Dottorato); Idem, *Colonia italiană din București (1815-1918) (I)*, „Revista Arhivelor. Archives Review”, 86, 2009, 1, p. 133-144 (mai ales p. 140).

² A. Dorojan, *Colonia italiană din București (1850-1918) (II)*, „Revista Arhivelor. Archives Review”, 87, 2010, 1, p. 156-182 (mai ales p. 168, 170-171).

³ Numit în scaunul de la București de papa Pius al X-lea la 16 septembrie 1905, consacrat la 5 noiembrie 1905 în biserica Mănăstirii San Anselmo de la Roma de cardinalul Gotti, prefect al Congregației De Propaganda Fide – care avea în subordinea sa dieceza de la București – și instalat în scaunul diecezan la 17 decembrie 1905. Benedictinul Netzhammer a condus dieceza de București în anii 1905-1924. Vezi Nikolaus Netzhammer, *In verbo tuo. Raymund Netzhammer O.S.B. Arhiepiscop de București 1905-1924*, București, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice, 2003, 170 p.; Idem, *Un păstor și o turmă. Raymund Netzhammer O.S.B. Arhiepiscop de București, 1905-1924*, „Pro Memoria”, 2003, 2, p. 205-224; Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, ed. Nikolaus Netzhammer, Krista Zach, vol. I, București, Ed. Academiei Române, 2005, p. 11-18; A. Dorojan, *op. cit.*, p. 169.

⁴ R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 474, 549.

acordarea unei atenții sporite problemei asistenței spirituale care să asigure italienilor de la București legătura cu parohiile lor de origine a contribuit și *trend-ul* înregistrat în anii respectivi în politica Sfântului Scaun de consolidare a legăturii emigranților cu parohia, respectiv cu comunitatea catolică din care plecaseră. În acest context, trimiterea unui preot italian la București apărea absolut necesară.

Discutând problema necesității înființării unei capele italiene la București, arhiepiscopul Netzhammer și Fasciotti cădeau de acord, la 13 decembrie 1913, că era nevoie de închirierea unei case, în care să funcționeze o capelă în una dintre încăperi, iar în cealaltă preotul italian care va veni aici să se ocupe de italieni „în plan bisericesc și patriotic”⁵. Interesant este că în privința preotului, Netzhammer îi comunică ministrului italian, la fel ca în cazul capelei, că nu are nimic împotrivă cu aducerea oficiantului din Italia, numai că acesta trebuie să fie preot secular și nu vreun franciscan conventual, pentru a nu transfera și la București litigiul dintre preoții seculari și conventuali care exista atunci în Moldova. În acest context a fost trimis la București, la recomandarea episcopului de Vicenza, Ferdinando Rodolfi⁶, sprijinitor în anii respectivi ai luptei italiene pentru unitate și preocupat de păstoria spirituală a emigrației italiene din Europa și din însărcinarea primită de la cardinalul Gaetano De Lai – care de la 20 octombrie 1908 ocupa funcția de secretar al Sacrei Congregații Consistoriale – părintele Antonio Mantica (Bevadoro, 18 ianuarie 1871 – Vicenza, 18 iunie 1958). Preotul a sosit la București la 16 iulie 1914 pentru a păstori spiritual comunitatea italiană de aici și pentru a asigura îndrumare spirituală elevilor de la Școala italiană din București și a celor care frecventau școlile române și ar fi de remarcat faptul că misiunea sa, încredințată de Sfântul Scaun, era aprobată de guvernul italian, care îl și susținea financiar⁷.

Momentul trimiterii unui preot italian la București în 1914 nu era întâmplător. Preocuparea Sfântului Scaun pentru asistența religioasă a emigrației italiene, atât din Europa, cât și de peste Ocean, devenită constantă în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, odată cu sporirea consistenței corpului celor plecați să lucreze și apoi să se stabilească în afara Italiei – și interesantă este pentru studiul nostru de caz, dată fiind proveniența emigrației italiene în România din regiunile nordului Peninsulei, circulara trimisă la începutul secolului de secretarul de stat al pontifului Leon al XIII-lea, cardinalul Mariano Rampolla del Tindaro, episcopilor din Peninsula prin care le atrăgea atenția asupra condițiilor morale și spirituale dramatice în care se găseau emigranții temporari italieni în principalele țări din Europa, circulară care a avut drept consecință, la impulsul direct al lui Leon al XIII-lea, mobilizarea unor episcopi și ierarhi ecleziastici din nordul Italiei pentru a da viață unor inițiative în favoarea asistenței religioase și morale a emigranților italieni⁸ – a cunoscut o turnură în timpul pontificatului lui Pius al X-lea, dobândind noi conotații în perioada 1903-1914⁹.

Odată cu pontificatul lui Pius al X-lea, intervențiile pontificale în materie de asistență religioasă a emigrației italiene din exterior au dobândit un caracter sistematic, mai ales de la sfârșitul primului deceniu al secolului XX. Fervoarei religioase precedente i se asociază acum specifice instanțe organizatorice, care aveau scopul de a mobiliza toate structurile ecleziastice ale Bisericii Romane pentru a face față cerințelor unui fenomen tot mai amplu, acela al exodului în masă din *campagne*-le italiene spre țările industrializate ale Europei și spre continentul american¹⁰. Printre acțiunile în domeniu promovate în perioada pontificatului

⁵ *Ibidem*, p. 476-477.

⁶ Alba Lazzaretto Zanolo, *Vescovo, clero, parrocchia: Ferdinando Rodolfi e la diocesi di Vicenza (1911-1943)*, Vicenza, Pozza, 1993, XVIII + 320 p. (Fonti e studi di storia veneta, 18).

⁷ A. Dorojan, *op. cit.*, p. 171; R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 516, 569.

⁸ Secretaria Status [M. Card. Rampolla], *Litterae circulares ad Archiepiscopos Italiae, ut emigrantium spiritualibus necessitatibus consulatur, Romae, 19 Giugno 1900*, „Acta Sanctae Sedis”, XXXIII, 1900-1901, p. 215-217.

⁹ Gianfausto Rosoli, *Ordini e congregazioni religiose per l'emigrazione italiana*, în *L'emigrazione italiana 1870-1970. Atti dei colloqui di Roma, 19-20 settembre 1989, 29-31 ottobre 1990, 28-30 ottobre 1991, 28-30 ottobre 1993*, Roma, Ministero per i Beni e le Attività Culturali, Direzione Generale per gli Archivi, 2002, p. 1351-1355 (Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Saggi, 70); Roberto Sani, *Tra esigenze pastorali e impegno per la preservazione dell'identità nazionale: la Santa Sede e l'emigrazione italiana all'estero tra Otto e Novecento*, „História da Educação”, Porto Alegre, v. 21, 2017, n. 51, Jan./abr., p. 143-185 (vezi mai ales p. 152-162).

¹⁰ G. Rosoli, *Insieme oltre le frontiere: momenti e figure dell'azione della Chiesa tra gli emigrati italiani nei secoli XIX e XX*, Caltanissetta-Roma, Salvatore Sciascia, 1996, p. 562 (Studi del Centro „A. Cammarata”, 23).

lui Pius al X-lea se numără inițiativa – recomandată de papă episcopilor italieni încă din ianuarie 1908 – de instituire a unor comitete diecezan și parohiale pentru emigrație, care trebuiau să tuteleze și îndrume spiritual pe cei care se pregăteau să părăsească Italia în căutarea unei vieți mai bune, combinând asistența religioasă oferită de cler cu acțiunea asociațiilor laicului catolic. Respectiva inițiativă a fost relansată în 1911 (vezi scrisoarea din 8 septembrie 1911 adresată de secretarul de stat al lui Pius al X-lea, cardinalul Raffaele Merry Del Val, episcopatului italian asupra asistenței religioase și operelor de patronat în privința emigraților, care îndemna la promovarea unei mai bune coordonări și a unei distribuiri capilare și funcționale în mediul diecezan și parohial a operelor de patronaj și asistență, mai ales că în cele mai cunoscute orașe industriale din afara Italiei unde exista afluență masivă de muncitori italieni apăreau frecvent și „propagandiști ai socialismului” sau „emisari ai protestantismului”, care îi percepeau pe emigranții din Peninsula – săraci și dezorientați – ca pe o pradă ușoară, amăgindu-i cu promisiuni atrăgătoare precum protecție, loc de muncă și posibilități de cazare convenabile¹¹), când se pune accentul pe o acțiune „preventivă” în favoarea emigranților, fiind necesară în acest scop constituirea unei vaste rețele de comitete pentru emigrație capabile să furnizeze informații și susținere emigranților care se pregăteau să plece din Italia pentru un destin mai bun, parohul local trebuind să joace rolul de intermediar între comitetul din parohia respectivă și emigranții de acolo, iar după plecarea italienilor în străinătate să le fie aproape, chiar dacă numai prin scrisori, cu sfaturi și informații utile, iar la nevoie să contribuie la reinserarea în comunitatea locală a celor întorși în patrie. Se stabilea astfel o politică de privilegiere a legăturilor emigranților cu parohiile de origine, importantă în cazul emigrației din România de la sfârșitul secolului al XIX-lea, care provenea mai ales din nordul Italiei (Trentino, Friuli, Veneto, dar și din Liguria, Piemonte sau Lombardia¹²).

De asemenea, în privința preocupării Sfântului Scaun pentru asistența spirituală a emigrației ar fi de menționat cea mai importantă măsură a pontificatului lui Pius al X-lea în domeniu, crearea, printr-un *motu proprio* intitulat *De catholicorum in exteris regionibus emigratione*¹³ din 15 august 1912 a unei secțiuni aparte pentru emigrație în cadrul Sacrei Congregații Consistoriale, cu competențe asupra întregii biserici¹⁴.

Formarea spirituală a clerului destinat păstoririi religioase a emigrației italiene constituia un alt aspect important, așa că s-a decis fondarea unei instituții speciale controlată de Sfântul Scaun. Printr-un alt *motu proprio* al papei Pius al X-lea *De Italis ad externa emigrantibus* din 13 martie 1914 se decidea înființarea unui Colegiu Pontifical pentru Emigrația Italiană, iar decretul *De Collegio Sacerdotum pro Italis ad externas regiones emigrantibus* emanat de Sacra Congregație Consistorială la 24 iunie 1914 stabilea Regulamentul general al amintitului colegiu, care însă nu a fost transpus în practică, în condițiile izbucnirii Primului Război Mondial, decât în 1920¹⁵.

De altfel, în legătură cu mobilizarea episcopatelor nord-italiene la începutul secolului XX în favoarea asistenței spirituale pentru emigranții italieni din Europa, în contextul solicitării papei Leon al XIII-lea, ar fi de reținut că la 18 mai 1900 episcopul de Cremona, Geremia Bonomelli (22 septembrie 1831 – 3 august 1914)¹⁶, interesat îndeosebi de problema asistenței spirituale a emigrației italiene – în anul 1896 a promulgat chiar o pastorală pe amintita temă, *L'Emigrazione* – a fondat „Opera di assistenza per gli italiani emigrati in Europa e nel Levante”, numită apoi Opera Bonomelli, destinată să ofere emigranților italieni asistență materială și religioasă, prin grija atât a unui personal laic, cât și a misionarilor¹⁷. Chiar dacă inițial amintita operă de asistență în favoarea emigranților a fost privită de Leon al XIII-lea cu relativă suspiciune, fiind considerată o emanație a liniei liberale din Biserica Romană și din

¹¹ Secretaria Status [card. Raffaele Merry Del Val], *Epistola ad Italiae Ordinarios, de operariis ex Italia in exteris nationes migrantibus, Roma 8 settembre 1911*, „Acta Apostolicae Sedis”, III, 1911, vol. III, p. 513-518.

¹² A. Dorojan, *L'emigrazione italiana nelle terre romene (1861-1916)*, p. 8.

¹³ Vezi „Acta Apostolicae Sedis”, IV, 1912, vol. IV, p. 526-527.

¹⁴ R. Sani, *op. cit.*, 166-167.

¹⁵ *Ibidem*, p. 168-170.

¹⁶ Lorenzo Rosoli, *Geremia Bonomelli, Vescovo e scrittore*, „Brixia Sacra. Memorie storiche della diocesi di Brescia”, Brescia, terza serie, anno II, giugno 1997, n. 3, p. 64-72.

¹⁷ G. Rosoli, *L'Opera Bonomelli nei paesi europei*, în *L'emigrazione italiana 1870-1970*, p. 439-457.

sânul societății italiene¹⁸ – și aici ar fi de menționat poziția pe care episcopul de Cremona a adoptat-o în problema raporturilor dintre Regatul Italiei și Biserica încă din 1882, mai ales în favoarea participării catolicilor la alegeri și în contrast cu interdicția papală *non expedit*, în 1889 exprimându-se clar, într-un articol intitulat *Roma e l'Italia e la realtà delle cose. Pensieri di un prelato italiano*¹⁹, în favoarea concilierii dintre stat și biserică, articolul fiind condamnat de Suveranul Pontif în aprilie același an – aceasta a desfășurat o activitate meritorie în favoarea emigrației italiene, la început mai ales în rândul muncitorilor care lucrau la tunelele din Sempione, Loetschberg, Vallarbe, Montiers, Olten, a celor din bazinele siderurgice și miniere din Alsacia și Lorena, din Elveția, Franța, Austria și zonele de frontieră, fiind astfel în anul 1909 recunoscută și binecuvântată de noul pontif Pius al X-lea. În anul 1914, cu puțin timp înainte de moartea lui Bonomelli, opera a fost ridicată la rangul de „ente morale”²⁰. La conducerea operei de asistență a italienilor emigrați în Europa, după moartea monseniorului Bonomelli în 1914, a urmat episcopul de Vicenza, Ferdinando Rodolfi, care a militat în continuare pentru o mai bună organizare și coordonare a forțelor care acționau în sfera asistenței religioase pentru emigrația temporară în vechiul continent²¹. Exact în acest context în care Ferdinando Rodolfi era responsabilul ecleziastic al misionarilor bonomelliani a fost trimis părintele Mantica la București, chestiunea preotului italian pentru comunitatea de acolo, rămasă suspendată vreme de ani de zile, fiind rezolvată astfel pozitiv. În legătură cu rolul pe care episcopul Rodolfi l-a avut în fruntea Operei Bonomelli și în amplificarea acțiunilor acesteia în favoarea emigrației ar fi de reținut că în anul 1920 – atunci când prelatul din Vicenza părăsea funcția de președinte al operei – acesta propunea Sfântului Scaun instituirea unei funcții ecleziastice responsabile de emigrația italiană, funcție episcopală dar care să nu fie grevată de sarcinile păstoririi unei dieceze, ierarhului respectiv urmând să îi fie încredințată coordonarea tuturor activităților privitoare la asistența religioasă a emigranților italieni din Europa și teritoriile din afara ei. Ca urmare a inițiativei lui Rodolfi, la 23 octombrie 1920, printr-o notificare a secretarului Sacrei Congregații Consistoriale a fost creat oficiul de Prelat pentru emigrația italiană, ale cărui competențe nu erau limitate doar la Europa, extinzându-se la toate țările unde ființau colonii ale celor plecați din Peninsula. De reținut că prelatul pentru emigrația italiană avea responsabilități mult mai largi decât cele deținute în al doilea deceniu al secolului trecut de președintele Operei Bonomelli. Astfel, noul ierarh²² era desemnat și superior al Colegiului Pontifical pentru Emigrația italiană, care abia acum, după război, începea să funcționeze²³. Opera Bonomelli a fost apoi suprimată la 17 iulie 1928 în

¹⁸ Opera de asistență în favoarea emigrației italiene s-a născut ca o emanație a Asociației naționale de la Florența, prezidată de F. Lampertico, la inițiativă aderând numeroși membri ai patriatului și exponenți ai liberalismului precum P. Villari, Alessandro Rossi, Emilio Visconti Venosta.

¹⁹ „La Rassegna Nazionale”, Firenze, a. XI, vol. XLVI, 1 marzo 1889.

²⁰ Francesco Malgeri, *Bonomelli, Geremia*, în *Dizionario Biografico degli Italiani*, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, vol. XII, *Bonfadini-Borrello*, 1971.

²¹ Vezi date în *L'Opera Bonomelli a Vicenza: 1914-1919*, Vicenza, Opera Bonomelli, 1919, 130 p.; G. Rosoli, *L'opera Bonomelli e l'azione di Rodolfi a favore degli emigrati*, în *Tradizione e innovazione nella pastorale di Ferdinando Rodolfi, vescovo di Vicenza, 1911-1943. Atti del Convegno di studio, Vicenza, 23-24 aprile 1993*, a cura di Tullio Motterle, Vicenza, Tip. Rumor editrice, 1996, p. 32-53 (Fonti e studi di storia veneta, 22); Livio Bordin, Livio Zancan, *Il vescovo Ferdinando Rodolfi e l'opera Bonomelli per gli italiani emigrati in Europa: Svizzera, 1911: le famose vie ferree sotterranee; nel vertice della prima guerra mondiale 1914-1920*, Vicenza, Archivio Vescovile, Quinto Vicentino, Tip. Editrice Peretti, 1997, 193 p.

²² În funcția de prelat pentru emigrația italiană a fost numit de papa Benedict al XV-lea, în 1920, părintele Michele Cerrati, fost vicar al „vescovo castrense italiano” [episcopul italian responsabil de capelanii militari], fiind numit de pontif episcop titular de Lidda, pentru a avea o dieceză. Lui Cerrati i-a urmat în 1925 monseniorul Rocco Beltrami, decedat prematur în 1929, înlocuit din 1931 de monseniorul Erminio Viganò, care a funcționat până la moartea sa, survenită în 1949. Funcția de prelat pentru emigrația italiană a fost abolită în condițiile reorganizării sistemului de asistență religioasă a emigrației italiene prin constituția apostolică *Exsul Familia*, promulgată de Pius al XII-lea la 1 august 1952, însă deja din anii '30 rolul amintitului ierarh a fost diminuat, odată cu închiderea forțată a Colegiului Pontifical pentru Emigrația Italiană, ale cărui cursuri de formare pentru preoții destinați păstoririi spirituale a emigrației italiene au fost suspendate în urma scăderii drastice a vocațiilor, și aceasta în primul rând din cauza politicii regimului fascist de oprire a fluxului migrator. R. Sani, *op. cit.* p. 172-173.

²³ Sacra Congregatio Concistorialis [card. Gaetano De Lai], *Notificazione Circa la costituzione di un Prelato per l'emigrazione italiana, Roma, 23 ottobre 1920*, „Acta Apostolicae Sedis”, XII, 1920, vol. XII, p. 534-535.

urma presiunilor exercitate de regimul fascist, în contextul politicii decretate de Mussolini de limitare a continuei expatrieri a italienilor, cu scopul de a face din Italia o veritabilă putere demografică²⁴. În condițiile infiltrării în organele de conducere ale operei a unor elemente legate de Partidul Național Fascist, Sfântul Scaun s-a văzut constrâns să desființeze corpul de misionari ai Operei Bonomelli²⁵. De altfel, aici ar fi interesant de precizat că Biserica Italiană „SS. Redentore” din București – sfințită la 2 iulie 1916 și terminată abia după Primul Război Mondial –, inițial în subordonarea strictă a structurilor Bisericii Romane și depinzând de Catedrala „Sf. Iosif”, a dobândit la 20 mai 1928 autonomie canonică, baza sa materială trecând în proprietatea statului italian²⁶, în contextul în care Concordatul cu Sfântul Scaun, încheiat la 10 mai 1927, a fost ratificat doar la 12 iunie 1929, iar Legea cultelor intrase în vigoare la 22 aprilie 1928. Astfel, la 20 mai 1928 Arhiepiscopul de București, Alexandru Cisar a înființat parohia „Preasfântul Mântuitor” cu sediul în clădirea parohială, așa că din anul 1928 Biserica Italiană „SS Redentore” a obținut autorizația ecleziastică de a fi parohie a italienilor din București și din localitățile ilfovene vecine, fiind a treia parohie italiană după cea de la Cataloi și Greci (din Tulcea), numărând cam 7.000-8.000 de suflete. Așa că în 1938 a fost trimis la București un alt preot, Ruggiero Andreatta din dieceza de Treviso, ca vicar parohial al părintelui Mantica, pentru a-l ajuta pe acesta în munca sa de îngrijire și sprijinire spirituală a bătrânilor, bolnavilor și a celor în nevoi din familiile italiene imigrate²⁷.

Părintele Antonio Mantica era un preot vicentin prin excelență, cunoscând pulsul spiritual al comunităților de acolo (în anii 1877-1881 a urmat la Vicenza școala elementară, mai apoi, în perioada 1881-1886, și-a desăvârșit pregătirea gimnazială la Seminarul diecezan din Vicenza și tot acolo și-a continuat studiile de filosofie și teologie până în 1893). Antonio Mantica a fost hirotonit preot la 25 iulie 1893 la același seminar vicentin, activând apoi în parohiile Marostica (1893-1897), Vigardolo (1897-1898) și Santo Stefano din Vicenza (1899-1900)²⁸. Din anul 1900, părintele Mantica a activat în beneficiul Misiunilor Străine din Verona, stimulate de Misionarii Combonieni „Figli del Sacro Cuore”²⁹, fiind trimis în misiune

²⁴ Moștenind de la statul liberal o structură bine pusă la punct în ceea ce privea susținerea și organizarea emigrației, regimul mussolinian a acționat, în paralel cu reducerea fluxului migrator, și în sensul modificării figurii italianului în străinătate, atât la nivel simbolic, cât și juridic, cunoscut fiind faptul că discursul fascist a preluat o parte importantă a culturii naționaliste precedente. S-a conturat astfel conceptul de „italiani all'estero” și s-a trecut de la tutela emigrației pe care statul liberal o implementase, la controlul emigrației, alături de disciplinarea fluxului migrator, a centralizării și controlului birocratic asupra emigrației, fiind urmărită valorizarea națională a mișcării, care putea deveni un util instrument de propagandă ideologică și politică destinată să dea o imagine pozitivă a regimului în exterior. Așadar, pusă față în față cu puternica propagandă mussoliniană pe tema emigrației, asistența oferită lucrătorului italian în străinătate s-a redus considerabil, dispărând o serie de asociații precum Umanitaria sau Opera Bonomelli și fiind desființat în 1927 Comisariatul General pentru Emigrație – Commissariato Generale dell'Emigrazione –, principalul organism al statului liberal care asigura tutela emigrantului. Miza controlării emigrației italiene era prea mare pentru ca aceasta să nu fie adusă în anii '20 în sfera de influență a fascismului, așa că în locul Comisariatului suprimat – care fusese o structură independentă prezidată doar de ministrul de Externe și compusă din înalți membri ai birocrăției statale și căreia îi era alăturat Consiglio dell'Emigrazione, compus în general din membri ai Parlamentului – apărea la 28 aprilie 1927 Direzione Generale degli Italiani all'Estero, structură a Ministerului de Externe. Adolfo Pepe, Ilaria Del Biondo, *Le politiche sindacali dell'emigrazione*, în *Storia dell'emigrazione italiana*, a cura di Piero Bevilacqua, Andreina De Clementi, Emilio Franzina, *Partenze*, Roma, Donzelli Editore, 2001, p. 287-288.

²⁵ Philip V. Cannistraro, Gianfausto Rosoli, *Emigrazione, Chiesa e fascismo. Lo scioglimento dell'Opera Bonomelli (1922-1928)*, Roma, Ed. Studium, 1979, VI + 260 p. (La cultura, 21).

²⁶ Ovidiu Bozgan, *Cronica unui eșec previzibil. România și Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963-1978)*, București, Curtea Veche Publishing, 2004, p. 259 (Istoria timpului prezent, 4).

²⁷ Roberto Scagno, *La comunità italiana nella Bucarest di fine Ottocento e l'azione di Luigi Cazzavillan*, „Orizzonti culturali italo-romeni. Orizonturi culturale italo-române. Rivista culturale bilingue”, anno II, n. 10, ottobre 2012.

²⁸ La 7 ianuarie 1899, preotul Angelo Volpato din Vicenza îi sugera preotului și jurnalistului Romolo Murri – unul dintre fondatorii creștinismului social, suspendat „a divinis” în 1907 și excomunicat în 1909 după ce a decis să candideze la alegeri, situându-se astfel în contrast cu poziția Scaunului Apostolic din anii respectivi – ca o serie de părinți din Vicenza, între care și Antonio Mantica, să colaboreze la revista „Cultura Sociale”, revistă de studii socio-politice și religioase care și-a început apariția în 1898. Romolo Murri, *Carteggio*, III, *Lettere a Murri*, 1899, a cura di Lorenzo Bedeschi, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1977, p. 9.

²⁹ Daniele Comboni (1831-1881), misionar apostolic al Congregației De Propaganda Fide, a fondat două „Institute misionare”: Seminarul sau Institutul Misionar pentru Misiunile Africane, „Collegio delle Missioni per la Nigrizia” (la 1 iunie 1867 la Verona) – un institut de drept diecezan compus din preoți și frați ajutanți de diverse

mai întâi la Sidcup, în Anglia (1902-1903), apoi în Sudan vreme de aproape opt ani (1904-1911)³⁰. Revenit în Italia în 1912 și activ din nou în cadrul parohiei Santo Stefano, părintele Mantica a fost recomandat în 1914 pentru misiunea de la București, episcopul de Vicenza încredințându-l călduros pe Netzhammer că preotul avea experiență și dorea să îi sprijine pe emigranții italieni.

La sosirea la București a părintelui Mantica, în iulie 1914, inginerul italian Cesare Fantoli a încercat fără succes să găsească un teren disponibil pentru construirea capelei comunității. Situația era destul de dificilă pentru preotul nou venit, pe de o parte în contextul în care existau discrepanțe între poziția Scaunului Apostolic și interesele politice marcate puternic de naționalism ale guvernanților italieni, iar pe de altă parte întrucât, în cazul concret al diecezei de București, arhiepiscopul Netzhammer era privit automat de italienii din București ca filogerman, iar izbucnirea Primului Război Mondial a făcut chiar ca numeroși membri ai comunității italiene din capitala României să nu mai participe la slujbele religioase de la Catedrala "Sf. Iosif", părintele Mantica fiind chiar privit cu suspiciune la un moment dat, în 1915, de Fasciotti, pentru că slujise o dată pe lună în catedrala catolică și participase acolo la slujba din Joia Mare, aparent neglijându-și astfel comunitatea pe care o păstorea. Interesant de reținut în acest sens este și faptul că părintele Mantica, sosit la București la 16 iulie 1914, a fost primit de ministrul Italiei în România, la Sinaia, doar la 23 iulie 1914, fiindu-i reproșat faptul că locuia la arhiepiscopul "neamț" – aceasta în contextul în care preotul nu primise locuință din partea Legației italiene, iar Netzhammer îi oferise o cameră în palatul arhiepiscopal – și că nu va primi susținerea financiară promisă din partea guvernului italian decât atunci când se va muta de acolo. Odată cu izbucnirea războiului devenea astfel o necesitate ridicarea imediată a unei capele italiene la București, iar comunitatea italiană a solicitat primăriei capitalei, prin Societatea și Legația Italiană, un teren viran unde să poată construi o biserică pentru colonia lor. În consecință, municipalitatea bucureșteană le-a cedat gratuit în luna ianuarie 1915 un teren viran pe Bulevardul I. C. Brătianu (azi Magheru), preconizându-se construirea edificiului după război, între timp o capelă italiană provizorie fiind instalată în fosta hală a unei fabrici de vată. Astfel, din partea arhiepiscopiei Bucureștiului s-a înregistrat inițiativa deschiderii unei capele provizorii pentru comunitatea italiană, la 9 noiembrie 1914 monseniorul Netzhammer anunțându- pe ministrul român de Externe, Emanoil Mihăescu Porumbaru, că o casă pentru rugăciuni urma să fie deschisă în strada Cazzavillan, aceasta funcționând ca predecesoare a capelei italiene (capela provizorie a și fost sfințită la 13 decembrie 1914). În privința terenului concesionat pentru biserică, trebuie amintit că la 5 martie 1915 s-a votat în Camera Deputaților din Parlamentul României legea conform căreia administrația municipală a Bucureștiului îi preda gratuit Școlii Italiene "Regina Margareta" din București un teren de construcție pentru biserică națională și casa parohială care, după aceea, nu va fi proprietatea legației, ci a școlii italiene³¹.

Piatra de temelie sfințită a lăcașului de cult a fost pusă în 1915³², iar biserica a fost sfințită, cum am amintit, la 2 iulie 1916, cu hramul Preasfântului Mântuitor (SS. Redentore)³³, de către arhiepiscopul de București, Raymund Netzhammer. Fondurile pentru construcție

naționalități, transformat în 1885 în Congregație Religioasă cu numele de "Figli del Sacro Cuore di Gesù" – și Institutul pentru vocațiile feminine "Pie Madri della Nigrizia" (1872). Casa mamă a misionarilor combonieni de la Verona a fost fondată la 25 octombrie 1892, fiind dedicată „Sfintei Inimi a lui Iisus”. *L'evoluzione storica dell'Istituto dei Missionari Comboniani* [1], pe www.comboni.org/contenuti/108625-l-evoluzione-storica-dell-istituto-dei-missionari-comboniani-1

³⁰ A. Dorojan, *Colonia italiană din București (1850-1918) (II)*, p. 171-172; Modesto Gino Ferrarini, *Sărbătoare în București: Biserica Italiană la 100 de ani. Festa a Bucarest: La chiesa Italiana a 100 anni, "Siamo di nuovo insieme"*, Revistă editată de Asociația Italienilor din România, București, s. n., 2016, nr. 63-64, febr. – maggio, p. 6.

³¹ A. Dorojan, *L'emigrazione italiana nelle terre romene (1861-1916)*, p. 268-269; Idem, *Colonia italiană din București (1850-1918) (II)*, p. 172; R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 516, 524, 550, 556, 565, 569.

³² După binecuvântarea pietrei de temelie lucrările au început imediat, firma inginerilor Gambara și Vignali preluând gratuit lucrarea de construcție, edificiul fiind ridicat în toamna respectivă până la acoperiș. În momentul sfințirii era terminat doar exteriorul, interiorul fiind abia tencuit. A. Dorojan, *op. cit.*, p. 173.

³³ Sărbătoarea Preasfântului Mântuitor (Festa del SS. Redentore) este celebrată în Italia în a treia duminică a lunii iulie, fiind deosebit de populară la Veneția, unde se organizează diferite manifestații specifice (procesiuni, focuri de artificii etc.) și se construiește un pod până la Bazilica SS. Redentore de pe Insula Giudecca. Sărbătoarea

au fost obținute prin donația Regelui Italiei, Vittorio Emanuele al III-lea, prin contribuția Suveranului Pontif, a Legației și Consulatului Italian de la București, la edificarea ei aducându-și contribuția și numeroși catolici din România, mai ales că mulți dintre etnicii italieni veniți aici erau constructori experimentați³⁴. Arhitectura edificiului a fost inspirată de stilul bisericilor din nordul Peninsulei, caracteristică fiind tratarea exteriorului clădirii *in cotto*, în conformitate cu specificul romanului lombard și a goticului timpuriu din regiune, pentru care cărămida reprezenta principalul material de construcție. Edificiul a fost ridicat după planurile arhitecților Mario Stoppa și Giuseppe Tiraboschi – veniți special în România pentru acest scop –, care adăugau trăsăturilor fundamentale ale romanului lombard și elemente Art Déco și a fost pictat de Carlo Donati³⁵. În anul 1924 a fost ridicată casa parohială aferentă, respectându-se stilul arhitectonic al edificiului ecleziastic. Clopotele din *campanile*, cu o masă cam de 2.000 kg., au fost turnate din bronzul unor tunuri care datau din Primul Război Mondial³⁶.

Misiunea părintelui Mantica la București nu a fost lipsită de dificultăți, în condițiile războiului lucrările la Biserica Italiană fiind sistate la 25 noiembrie 1916, iar preotul, precum și o parte a credincioșilor italieni, au fost nevoiți să se refugieze în Moldova în timpul ocupației germane³⁷. În perioada noiembrie 1916 – decembrie 1918 comunitatea italiană din București s-a strâns în jurul dirijorului corului, muzicianul Alfredo Brianti, care studiasse la Accademia di Santa Cecilia, servise la mai multe biserici din Italia și apoi, venit în România, organizase corul parohiei comunității italienilor de la Constanța, iar din 1915 trupa de canto a Bisericii Italiene din capitala României³⁸.

După peste treizeci de ani de pastorat în fruntea comunității dedicată Preasfântului Mântuitor, Antonio Mantica a fost arestat la 17 decembrie 1948 și pe cale de a fi expulzat, hotărâre amânată însă la intervenția lui Gala Galaction. Autoritățile regimului îl aveau în colimator întrucât, deși se pronunțase frecvent împotriva regimului fascist, după război rostea predici de un anticomunism virulent, iar conducătorii de stânga ai țării nu puteau înțelege că atitudinea părintelui din anii interbelici nu implica automat o ulterioară poziție de acceptare a noii ideologii. În plus, la 1 mai 1946, cu sprijinul financiar al industriașului Carlo Romani, părintele Mantica pusese bazele Grupului Catolic Italian de la București, alcătuit inițial din aproximativ 600 de membri, ori deja din anul respectiv toate mișcările Nunțiatunii Apostolice din capitala României erau urmărite de Secția de Contraspionaj a Serviciului Special de Informații român, fiind monitorizat atent și rolul ei în asigurarea legăturii dintre Scaunul Apostolic și catolicii din țară. Chiar dacă în toamna anului 1949 părintele Mantica se exprimase în favoarea unei atitudini reținute și neprovocatoare față de autorități pe care trebuia să o aibă credinciosul catolic din România, regimul de la București

---

amintește construirea, din ordinul Senatului venețian, a bisericii dedicată Mântuitorului (Chiesa del Redentore) ca *ex voto* pentru salvarea orașului de ciuma din 1575-77, și a fost instituită în iulie 1577.

³⁴ Suma adunată inițial a fost pusă la dispoziție de regele Italiei (10.000), Ministerul Cultelor din Italia (40.000), Ministerul de Externe (5.000), o parte personal de Fasciotti (5.000) și o parte de comunitatea italienilor din București (20.000). R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 569; M. G. Ferrarini, *op. cit.*, p. 6.

³⁵ Vezi Dănuț Doboș (coord.), Tereza Sinigalia, *Biserica italiană „Preasfântul Mântuitor” din București*, București, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice, 2006, 156 + [28] p. (Monografii/Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice).

³⁶ M. G. Ferrarini, *op. cit.*, p. 9; Mariana Zbora-Ciurel, Horia Plugaru, *La pas prin București: Biserica Italiană*, 16 martie 2014 pe <https://www.agerpres.ro/flux-documentare/2014/03/16/la-pas-prin-bucuresti-biserica-italiana-10-07-57>

³⁷ Încă din octombrie 1916 Legația italiană din București pregătea evacuarea atât a personalului său, cât și a lazaretului organizat în luna septembrie 1916, prin grija baronului Fasciotti, pe lângă școala italiană din capitala României. La 25 noiembrie au plecat în refugiu, sub amenințarea apropierei trupelor bulgare care trecuseră Dunărea la Zimnicea, atât Legația italiană, cât și cea franceză de la București. Părintele Mantica a părăsit capitala alături de ministrul italian în România și de o serie de membri marcanti ai comunității italiene (d-l Gamba, directorul școlii italiene), în seara aceleiași zile, la plecarea din gară, solicitându-i arhiepiscopului Netzhammer să aibă grijă de Biserica Italiană. A plecat și o parte a comunității italiene, iar cheile edificiului ecleziastic au rămas, se pare, în grija consulului, Cavaliere Olivotto. La 28 ianuarie 1917, arhiepiscopul Netzhammer a intervenit pentru deschiderea Bisericii Italiene, astfel încât serviciul religios și împărțășania să poată fi asigurate pentru prizonierii italieni, slujba desfășurându-se cu acompaniament coral. Părintele Mantica a revenit la București la începutul lunii decembrie 1918. R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 639, 655, 672-673, 678, 708, 825.

³⁸ A. Dorojan, *L'emigrazione italiana nelle terre romene (1861-1916)*, p. 270-271.

a decis în cele din urmă expulzarea sa³⁹. La 27 decembrie 1949, părintele Mantica a fost convocat și reținut de Ministerul de Interne de la București vreme de cinci zile, urmărindu-se ca preotul să părăsească România și să declare că făcea aceasta de bună voie și nu în urma unei expulzări⁴⁰. În anul 1949 Arhiepiscopia de București a fost constrânsă să desființeze Parohia „Preasfântului Mântuitor” din București.

După plecarea părintelui Mantica din București la 7 februarie 1950⁴¹ a rămas vacantă funcția de rector al Bisericii Italiene, cea de paroh fiind suspendată la îndepărtarea lui Antonio Mantica, odată cu Parohia „Preasfântului Mântuitor”. În consecință, regentul Nunțiatunii apostolice, Patrick Gerald O’Hara a încredințat funcția de rector al Bisericii Italiene din capitala României fratelui Clemente Gatti, sacerdot și fost profesor la Colegiul franciscan de la Hunedoara.

Clemente Gatti – Pietro Ernesto Domenico Gatti “al secolo” – născut la Caselle di Pressana, provincia Verona, la 16 februarie 1880 și decedat la Saccolongo, Padova la 6 iunie 1952 a intrat de tânăr – la doar 15 ani – în conventul franciscanilor de la Lonigo (provincia di Vicenza), depunând profesiunea de credință la 17 septembrie 1903. Provenind, prin naștere și educație, din aceeași zonă nord-italiană ca părintele Mantica, Clemente Gatti și-a completat pregătirea teologică la “Antoniano” la Roma, fiind hirotonit ca preot la 2 aprilie 1904 în Bazilica San Giovanni in Laterano. Specializat în Teologie dogmatică, a predat tinerilor în Sardinia, Malta, Veneto, Transilvania, apoi România. În calitate de capelan militar în anii Primului Război Mondial s-a distins prin activitatea sa în tranșeele de la Isonzo și din Trentino, primind, pentru neobosită muncă de alinare spirituală a răniților, titlul de Cavaler al Coroanei Italiei. După război a fost ministru și defînitor provincial al Provinciilor venete a franciscanilor (1919-1922), precum și prefect al studiilor și custode la Convento delle Vigne din Veneția. Trimis în Transilvania în noiembrie 1938, își va continua activitatea în cadrul Misiunii catolice italiene, unde a activat pentru ca italienii de acolo – care erau în mare parte de origini friulane și venete – să se apropie de biserică, înțelegând că în contextul ecleziastic din România, unde catolicii nu erau atât de numeroși ca în alte țări de destinație ale emigranților italieni, unde obiceiurile locale erau diferite față de ceea ce cunoscuseră acasă cei plecați la lucru peste hotare și unde existau destul de puțini preoți care vorbeau italiana era necesară o muncă spirituală susținută. Astfel, părintele celebrează slujba în italiană și contribuie la păstoria spirituală a comunității de acolo, preocupat în mod deosebit de sprijinirea emigranților care se confruntau uneori cu situații de sărăcie extremă sau trăiau cu localnici fără a le fi luat în căsătorie, insistând pentru regularizarea situației matrimoniale a acestora. Părintele a fost profesorul studenților Conventului franciscan de la Hunedoara și a deținut, de asemenea, funcția de “consul onorific” al Italiei pentru Craiova⁴². Din anul 1939 a îndeplinit și oficiul de corespondent al Consulatului italian de la Cluj, aceasta până la sfârșitul lui august 1940, când Clujul a fost cedat Ungariei în contextul Dictatului de la Viena⁴³.

Dificultățile au început în anii postbelici, odată cu persecuțiile declanșate de regimul de inspirație stalinistă asupra structurilor Bisericii Romano-Catolice din România⁴⁴. Prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 810 din 29 iulie 1949 privind interzicerea funcționării

³⁹ *Legatia Italiei sub asediul regimului comunist. In memoriam Mihai Pelin [2]*, p. 1, 7-8 pe <https://mihaipelein.wordpress.com/category/legatia-italiei-sub-asediul-regimului-comunist/page/2/>

⁴⁰ O. Bozgan, *op. cit.*, p. 259; Liviu Constantin Jakob, *Italian Historical Migration and Investments in Modern-day Romania*, Master-Thesis, Ca’ Foscari University of Venice, University of Hohenheim, prof. Giovanni Favero, Venice, 2014, p. 39.

⁴¹ Îndepărtat din România, părintele Mantica a plecat spre Italia la 7 februarie 1950, însă a fost nevoit să își întrerupă călătoria la Viena, unde fratele medic, grav bolnav, a decedat. Antonio Mantica și-a petrecut ultimii ani din viață la Vicenza, unde a murit în casa cumnatului său, dott. Nicoletti. Pentru activitatea sa de apostolat, desfășurată în bună parte în România, a fost gratificat cu titlurile de cavaler al Coroanei Italiei, al Coroanei României și cu cel de „cameriere segreto” al Suveranului Pontif. Francesco Molinari M.S., *Padre Clemente Gatti o.f.m., Mons. Vladimiro Ghika, eroi della fede in Romania*, Bucarest, U.C.E.R.E.C., Tipolitografia Porziuncola, S. Maria degli Angeli – Assisi, p. 12-14.

⁴² *Ibidem*, p. 5-8.

⁴³ *Legatia Italiei sub asediul regimului comunist. In memoriam Mihai Pelin [2]*, p. 8.

⁴⁴ Vezi date în Șerban Turcuș, *Varia Catholica. Studii de istorie și ecleziologie*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998, 243 p.

pe teritoriul R.P.R. a unor formațiuni, organizații, congregații și ordine romano-catolice – chiar dacă franciscanii nu se aflau între cele 15 organizații catolice desființate din rândul celor 25 de ordine și congregații ale Bisericii Romano-Catolice active în România anului 1948 – se dispunea ca toți membrii formațiunilor religioase desființate (dar și a celor care, chiar nedesființate expres prin hotărâre, nu mai puteau funcționa întrucât își desfășurau activitatea în domeniul învățământului, îngrijirii bolnavilor și asistenței sociale), membrii care nu aveau cetățenia română, să se prezinte în termen de 10 zile de la data publicării deciziei, la organele de miliție pentru a îndeplini cerințele legii cu privire la șederea în România (art. 4). Efectele amintitei hotărâri s-au simțit și asupra Conventului franciscan din Hunedoara la 30 noiembrie 1949. Conventul fiind suprimat în condițiile în care își desfășura activitatea în domeniul învățământului și clericii fiind împrăștiți în țară – mulți dintre ei reveniți în familii –, părintele Gatti a fost deportat la Episcopatul de Alba Iulia, însă nu i s-a permis să rămână la reședința franciscană de acolo. Cetățean italian, Clemente Gatti a obținut să se transfere la București în 8 ianuarie 1950, în vederea reîntoarcerii în Italia⁴⁵. Acolo însă, în loc să revină în patrie, și-a continuat activitatea religioasă, acceptând funcția de rector al Bisericii Italiene la expulzarea lui Mantica (“Non ho il titolo di parroco ma quello di rettore – arăta părintele Gatti într-o scrisoare adresată superiorilor săi din Italia la 15 februarie 1950 –, riconosciuto anche dal Ministero dei Culti della Repubblica Rumena”)⁴⁶. În această perioadă dificilă, părintele Gatti a fost nevoit să îndeplinească și sarcina de Vizitator General al Fraților Minoriti, întrucât nu putea ajunge în România un trimis al Congregației Generale de la Roma. Din această poziție Gatti îi raporta Superiorului General situația franciscanilor din România. De altfel, încă din 1948 situația catolicilor în regimul de “democrație populară”, așa cum descria părintele într-o relatare din 29 iunie 1948, era gravă și tindea să se înrăutățească și mai mult, viitorul conturându-se sumbru. Devenit de la 11 februarie 1950 rector al Bisericii Italiene din București – pus în funcție cu ocazia sărbătorii Fecioarei din Lourdes –, părintele Gatti a fost nevoit să înfrunte regimul polițienesc al vremii, care îl considera suspect numai prin faptul că zilnic străbătea Bucureștiul de la un capăt la altul pentru a asigura păstorirea spirituală a comunității italiene tot mai reduse numeric (se ajunsese la un număr de 700-800 persoane dintr-un corp consistent de 6.000-7.000, mulți italieni alegând să abandoneze România fie în favoarea Statelor Unite, fie a Italiei). Într-o scrisoare din 29 martie 1950, părintele Gatti relatează Superiorului General al franciscanilor că întreaga săptămână era ocupat cu vizita la domiciliu a celor pauperi (în jur de 80 de familii), cărora le asigura ajutor alimentar și financiar, în timp ce la casa parohială era o afluență de nevoiași de diverse religii și naționalități, pâinea pentru săraci a Sfântului Anton săturându-i pe toți. În aceste condiții, mai ales că Biserica Italiană era tot timpul plină, cu toată diminuarea comunității, fiind frecventată și de ortodocși în condițiile ajutoarelor pe care părintele le oferea (medicamente, alimente și chiar contribuții în bani pentru cheltuielile de încălzire), este ușor de înțeles de ce autoritățile regimului stalinist din România îl considerau aproape un subversiv. La aceasta s-a adăugat sprijinul pe care părintele Gatti l-a oferit în distribuirea în România a ajutoarelor pe care Sfântul Scaun le trimitea comunităților greco-catolice care refuzaseră trecerea la ortodoxie impusă de regimul ateocrat. Încercând să nu se facă descoperit, părintele sprijinea, inclusiv cu sume de bani, pe acei preoți greco-catolici care rezistau, mai ales pe aceia care aveau familie. La 7 iulie 1950 România întrerupea în mod unilateral relațiile diplomatice cu Sfântul Scaun și regentul Nunțiatunii Apostolice părăsea România. Relațiile juridice au rămas astfel suspendate⁴⁷, însă ar fi de reținut că din iulie 1950, de la expulzarea lui O’Hara și până la arestarea părintelui Gatti din martie 1951, rectorul Bisericii Italiene din București a preluat sarcinile Nunțiatunii, de intermediere a raporturilor dintre credincioșii catolici și Scaunul

⁴⁵ F. Molinari, *op. cit.*, p. 7, 9-10, 15.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 17.

⁴⁷ Vezi pe tema dată și Veronica Turcuș, Șerban Turcuș, *Un episod diplomatic tulburător: închiderea Legației române pe lângă Sfântul Scaun (ianuarie 1948)*, „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, Iași, LI, 2014, p. 253-260; Veronica Turcuș, Șerban Turcuș, *Închiderea Nunțiatunii Apostolice de la București (6/7 iulie 1950) într-un raport diplomatic din epocă*, în *Clio în oglindiri de sine. Academicianului Alexandru Zub Omagiu*, vol. ed. de Gheorghe Clivetti, Iași, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2014, p. 809-815.

Apostolic⁴⁸. Astfel, Clemente Gatti l-a însărcinat pe preotul Mihai Rotaru⁴⁹ să coordoneze activitatea rezistenței catolice. Erau în acest mod distribuite, prin intermediul lui Gatti și Rotaru, sume de bani pentru susținerea catolicilor persecutați, care treceau apoi prin mâna unor alți clerici însărcinați cu activitatea de curierat, ducând preoților rezistenței ajutoare materiale, instrucțiuni canonice sau dispoziții liturgice corespunzătoare nevoilor prigoanei (vezi cazurile lui Emil Riti – hirotonit preot de foarte tânăr de către arhiepiscopul Alexandru Cisar și numit ordinar substitut al lui Nicolae Pura, unul dintre substituiii lui Iuliu Hossu – sau Gheorghe Dumitraș⁵⁰, implicați în activitatea de curierat a rezistenței catolice și care făceau legătura cu Ardealul, arestați la 19 noiembrie 1950 la Ploiești, respectiv pe peronul gării din București când se îndreptau spre Transilvania pentru a duce ajutoarele materiale preoților din rezistență, împrocesați în lotul Todea și condamnați la ani grei de închisoare)⁵¹.

Aflat în vizorul aparatului represiv al regimului și pentru că luase în predicile sale o atitudine anticomunistă⁵², în siajul poziției oficiale vaticane de condamnare a doctrinei lansată de Pius al XII-lea la 30 iunie 1949, părintele Gatti a evitat expulzarea la 30 ianuarie 1951 doar datorită intervenției Legației Italiei (autoritățile comuniste îl somaseră la începutul lui ianuarie 1951 să părăsească România în termen de 10 zile, în contextul în care părintele era obligat să se adreseze periodic, pentru prelungirea șederii în România, Direcției Controlului Străinilor din Ministerul Afacerilor Interne). Problema părintelui Gatti era că, în cazul expulzării sale, Biserica Italiană urma să fie închisă, iar preotul a împiedicat momentan acest lucru rămânând în România, chiar dacă Legația Italiei l-a avertizat în acest sens. Astfel, la 6 februarie 1951, Eraldo Pintori, funcționar al reprezentanței diplomatice italiene la București, l-a avizat pe părintele Gatti că ordinul lui de plecare la Roma era deja redactat⁵³. Mai apoi, prin însărcinatul cu afaceri Giuseppe Puri Purini⁵⁴ – Ministrul Michele Scamacca fiind rechemat în Italia la sfârșitul anului 1950 – Legația Italiei la București i-a comunicat părintelui Gatti la 3 martie 1951 decizia Externelor italiene ca „părintele Gatti să fie imediat repatriat și Biserica închisă”. Părintele Gatti i-a replicat atunci însărcinatului cu afaceri al Italiei că el „nu este un funcționar al Ministerului de Externe italian”. În plus, la 7 martie 1951, Clemente Gatti îi scria Superiorului General al franciscanilor că „până când părintele meu general nu mi-o impune, eu nu mă mișc, chiar dacă presimt că îmi voi găsi sfârșitul

⁴⁸ Mircea Remus Birtz, OBSS, *Episcopul Emil Riti (1926-2006). Tentativa unei recuperări istoriografice (cu documente inedite)*, Cluj-Napoca, Ed. Napoca Star, 2006, p. 15.

⁴⁹ Mihai Rotaru (1922-1978), franciscan, activ în dieceza de Oradea din 1947, arestat în 1950 și împrocesat cu „lotul Todea” în 1951, condamnat la muncă silnică pe viață și eliberat în 1964, paroh la Barticești până la moarte. *Ibidem*, p. 39.

⁵⁰ Gh. Dumitraș (1923-1965), preot franciscan român, activ din 1947 în dieceza de Oradea, condamnat în 1951 la 25 de ani de temniță și eliberat în 1964. *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, p. 16.

⁵² Spre exemplu predica din 26 septembrie 1950, când îi înfieră pe comuniști cu termenul de „șarlatani”. Vezi *Legația Italiei sub asediul regimului comunist. In memoriam Mihai Pelin [2]*, p. 8.

⁵³ *Ibidem*, p. 8-9.

⁵⁴ Giuseppe Puri Purini, diplomat de origini istriene născut în 1906, fost cetățean austro-ungar până la alipirea Trieste-ului la Italia în 1918, a îndeplinit misiuni la Atena (în anii celui de-Al Doilea Război Mondial), București (unde și-a început misiunea la 31 ianuarie 1950, înlocuindu-l în funcția de prim secretar al Legației pe Cesare Regard) etc. Din 9 iulie 1962 și până în aprilie 1968 a fost ambasador al Italiei la Khartoum, în Sudan, iar din 7 aprilie 1968 și până la sfârșitul carierei diplomatice a funcționat ca ambasador al Italiei la Sofia. A fost decorat la 2 iunie 1968 cu Ordinul de Merit al Republicii Italiene în grad de Mare Ofițer și a ieșit din diplomație la 1 aprilie 1971 cu rangul de ambasador. Autor al unor studii de politică externă precum *Il dialogo euro-arabo. Cenni su un negoziato internazionale sui generis* (“Oriente Moderno”, 5, 1988, 10-12, p. 183-194), colaborator al revistei “Affari Esteri”. Este tatăl diplomatului Antonio Puri Purini (22 mai 1942, Atena – 9 februarie 2013, Roma), laureat în științe politice în 1963 și intrat în diplomație în 1965, șef al secretariatului lui Amintore Fanfani în perioada în care acesta a fost Președinte al Consiliului de Miniștri în anii ‘80, cu misiuni diplomatice la München, Tokyo, Madrid, ministru consilier la Washington în anii ‘90, consilier diplomatic al președintelui Republicii Italiene, Carlo Azeglio Ciampi (din 1999), ambasador al Italiei la Berlin (2005-2009), reprezentant permanent al Italiei pe lângă Consiliul Europei în perioada 2008-2009, membru în comisia pentru denuclearizarea Centralei de la Cernobîl. Antonio Puri Purini a publicat în 2012 lucrarea *Dal Colle più alto. Al Quirinale, con Ciampi negli anni in cui tutto cambiò* (Milano, Il Saggiatore) și a colaborat la o serie de ziare italiene și germane („Corriere della Sera” etc.). Carlo Muscatello, *Puri Purini, l’istriano diplomatico si racconta, „Il Piccolo”, 3 giugno 2012; Legația Italiei sub asediul regimului comunist. In memoriam Mihai Pelin*, p. 38, pe <https://mihaipelein.wordpress.com/category/legatia-italiei-sub-asediul-regimului-comunist/>

în închisorile românești”⁵⁵. Inevitabilul s-a produs și, suspectat că funcționa ca intermediar între Sfântul Scaun și diecezele catolice, iar subvențiile pontificale pentru cei întemnițați și persecutați treceau prin mâinile sale, părinte Gatti a fost arestat de Securitate în martie 1951, după ce părintele Riti, găsit cu bani asupra sa, a fost constrâns prin tortură să dezvăluie de unde provenea ajutorul financiar⁵⁶.

Momentul arestării părintelui Gatti este descris în *Jurnalul* său de însărcinatul cu afaceri al Italiei la București, Giuseppe Puri Purini. Diplomatul italian arăta cum în seara zilei de joi, 8 martie 1951, a fost chemat de urgență la Biserica Italiană, unde a găsit reședința parohială invadată de 8 agenți ai Securității, care au efectuat o minuțioasă percheziție și care intenționau să îl aresteze pe părintele Gatti. Toată insistența diplomatului italian de a vedea mandatul de arestare a rămas în van, așa că, după o oră, reprezentantul Italiei a fost nevoit să se retragă, iar casa parohială a rămas ocupată de miliție până la 10 martie⁵⁷.

Documentele pe care le publicăm în anexă vin cu date în plus relative la preocuparea constantă a Legației Italiei de la București pentru destinul părintelui Gatti, din momentul arestării și până la eliberarea sa din 1952. În conformitate cu informațiile oferite de comunicările diplomatice pe care Legația Italiei din capitala României le trimitea la Roma în iulie-august 1951, unul dintre cei participanți la arestare, Costică Ion, fost ușier la Banca Agricolă din Craiova și ulterior devenit agent al Securității, a relatat în iulie 1951 fostului său șef, ex-directorul băncii, care devenise între timp socrul unui funcționar al Legației italiene, telefonistul Mario Bottazzi – iar informația a ajuns la Legație –, că părintele era tratat relativ bine, că suferea de anumite boli și că fusese transportat de la Jilava într-o vilă la periferia Bucureștiului, spre deosebire de ceilalți prelați arestați, care aveau condiții mai grele de temniță. Reprezentanța diplomatică a Italiei la București – cu circumspecția cuvenită față de o astfel de relatare încurajatoare – transmitea familiei părintelui Gatti de la Caselle di Pressana, respectiv fratelui și surorii clericului, Felicità și Giuseppe Gatti, asigurarea că preotul suporta cât se putea de bine detenția, insistând pe faptul că Legația Italiei făcuse să parvină preotului arestat, în câteva rânduri, haine de schimb și alte bunuri necesare. Se pare că demersul lui Bottazzi de a informa Legația asupra stării lui Gatti nu a rămas neobservat de aparatul represiv al regimului, așa că la începutul lunii septembrie 1951, Mario Bottazzi revenea singur din concediul petrecut în Italia, lăsându-și soția la Roma, semn clar că nu mai dorea să rămână în cadrul misiunii de la București⁵⁸.

Era perioada procesului stalinist împotriva „spionilor” Vaticanului în România (1951)⁵⁹, iar rectorul Bisericii Italiene de la București, părintele Clemente Gatti, arestat împreună cu alți cetățeni străini și români sub acuzația de spionaj în favoarea Vaticanului, a fost în procesat la 11 septembrie 1951 împreună cu „lotul Pacha” (episcopul romano-catolic de Timișoara, Augustin Pacha) – pe banca acuzaților șezând și alți prelați precum Iosif Schubert, civili considerați ostili regimului și cetățeanul italian Eraldo Pintori, funcționar, cum am mai amintit, al Legației Italiei din România –, iar la 17 septembrie 1951 a primit condamnarea la 15 ani de temniță grea. Tranșarea amintitei „afaceri de spionaj” a venit câteva luni mai târziu, în contextul tratativelor dintre cele două guverne, italian și român, pentru o altă chestiune de spionaj: cazul funcționarului Legației italiene de la București, Eraldo Pintori – arestat de autoritățile române în 1951 pentru spionaj și sabotaj și condamnat la închisoare – și, în contrapartidă, al funcționarului Legației române de la Roma, Dumitru Dobre, arestat de partea italiană și ulterior expulzat. Această a doua chestiune de spionaj, legată de Eraldo Pintori avea implicații ample

⁵⁵ Referitor la destinul nefericit al părintelui Gatti vezi F. Molinari, *op. cit.*, p. 19-21; D. Doboș, T. Sinigalia, *op. cit.*, p. 108-115; *Veneti in Romania*, a cura di R. Scagno, Ravenna, Longo Editore, 2008, p. 83-85 (cap. *Una emigrazione diversa. I veneti in Romania (1870-1948)* de R. Scagno).

⁵⁶ Candido Romeri, *Un eroe della fede in Romania*, Lonigo, Pia opera dei Fratini di S. Antonio, 1957, 52 p. (scrisori ale lui Clemente Gatti și un scurt profil); Claudio Bratti, *Padre Clemente Gatti, un francescano tra gli emigrati italiani di Romania*, București, Institutul Italian de Cultură, 2010, 34 p.; Raffaele Iaria, *Servo di Dio Clemente Gatti, Sacerdote francescano, martire* pe <http://santiebeati.it/dettaglio/94211>

⁵⁷ F. Molinari, *op. cit.*, p. 21-22.

⁵⁸ *Legația Italiei sub asediul regimului comunist. In memoriam Mihai Pelin*, p. 11, 40.

⁵⁹ Veronica Turcuș, Șerban Turcuș, *Spionaj, încălcarea imunităților și presiuni asupra misiunilor diplomatice din partea autorităților comuniste de la București în anii 1952-1953, “Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. 13, 2014, p. 210-217.*

la nivel economic și politic, întrucât se discuta, în noiembrie 1951, de problema acțiunilor firmei Azienda Petrolifera Italo-Romana, aflate în proprietate românească, în care era implicat Creditul Minier și care erau sechestrate în Italia, de problema predării României, de către partea italiană, a celor 120 kg. de aur depuse pe numele Direction du Danube Maritime la Banca Commerciale, de problema deblocării unor sume românești blocate în Italia și de o mai mare permisivitate a părții italiene în privința mișcărilor de cadre de la Legația românească la Roma, care dorea să își lărgească personalul (diplomații români acreditați în capitala Italiei erau, în fond, spioni și agenți ai Cominform-ului). Chestiunea de spionaj Pintori a fost rezolvată în urma unor tratative purtate până la sfârșitul anului 1954, Pintori fiind descarcerat și revenind în cele din urmă în Italia, însă pe parcursul discuțiilor ambele părți au fost nevoite să facă anumite „semne de bunăvoință” în vederea continuării negocierilor. Astfel, la sfârșitul lunii februarie 1952, guvernul italian se arăta dispus, pentru facilitarea eliberării părintelui Gatti, să își reconsidere propria poziție în ceea ce privea edificiul Academiei di Romania⁶⁰, adică să dea satisfacție propunerilor românești, dar pe o bază de reciprocitate, renunțând la exercitarea propriilor drepturi și permițând ca imobilul din Valle Giulia, după ce va fi total eliberat de Legația R.P.R. – lucru care s-a și întâmplat la începutul verii lui 1952⁶¹ –, să rămână, închis, în custodia și păstrarea amintitei Legații. Pentru reciprocitate, guvernului român i se solicita să „nu întreprindă vreun act de rechiziționare și de expropriere sau de molestare în vreun fel a edificiilor din România aflate în proprietatea statului italian”, care nu erau, desigur, grevate de vreo sarcină, așa cum era grevat terenul pe care fusese construit edificiul Accademia di Romania. Aici era vorba de școlile italiene de la București și Ploiești, fosta Casă a Italiei de la Constanța, Biserica Italiană din București⁶². Între cele două guverne – italian și român – au avut loc discuții în martie 1952, iar în urma lor, pe de o parte, în privința Academiei di Romania de la Roma, se stabilea că localul, „proprietate a statului român”, urma să rămână închis, Legația României din capitala Italiei păstrând cheile și ocupându-se de întreținerea și menținerea localului în bună stare⁶³.

Pe de altă parte, la începutul lunii aprilie 1952, părintele Gatti a fost eliberat și s-a putut reîntoarce în Italia, unde a murit însă, fiind grav bolnav, la doar două luni de la ieșirea din închisoare. De reținut că eliberarea lui Clemente Gatti a fost direct relaționată cu rezultatele la care ajunseseră tratativele dintre guvernul român și italian la momentul respectiv. Astfel, după ce vreme de șapte luni nu fusese permis nimănui să îl vadă, părintele italian a fost vizitat în închisoarea de la Văcărești, la 9 aprilie 1952, de ministrul Italiei la București, Alberto Calisse⁶⁴. Preotul, care din ianuarie 1952 se simțea tot mai rău, a fost scos din închisoare, găzduit scurt timp la Legația Italiei din capitala României, unde a fost tratat provizoriu de medici convocați acolo de Alberto Calisse. În seara zilei de 14 aprilie 1952 părintele a fost

⁶⁰ Edificiul fusese construit la începutul anilor '30 prin contribuția financiară a Băncii Naționale a României pe terenul concesionat de Municipality Romei în Valle Giulia în 1922 și era grevat de condiția menținerii neschimbate de către partea română a destinației imobilului, adică aceea de Academie Română de Istorie, Arheologie și Arte Frumoase. Concesiunea perpetuă a terenului de către Municipality Romei era condiționată de menținerea perpetuă a destinației instituției românești, în cazul unei întrebuintări diferite de cea specificată concesiunea urmând a fi retrasă iar suprafața, cu toate construcțiile care ar fi fost realizate până în acel moment, având să fie pusă fără despăgubire la libera dispoziție a Primăriei Romei (art. 4 al actului de concesiune semnat la 12 ianuarie 1922). Problema era că activitatea bursierilor de la Accademia di Romania fusese sistată în iulie 1948, în spațiile respective instalându-se diplomații și funcționarii de la Legația României din Italia, astfel fiind schimbată destinația clădirii. Veronica Turcuș, Mihai Bărbulescu, Iulian M. Damian, *Accademia di Romania din Roma. 1922-2012*, Roma, Accademia di Romania, 2012, p. 17.

⁶¹ *Ibidem*, p. 161.

⁶² „Telespresso” din 25 februarie 1952 al M.A.E. italian către Legația Italiei la București pe tema *Liberazione impiegato Eraldo Pintori – Questione Accademia di Romania*, Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Roma (A.S.D.M.A.E.), Affari Politici, 1950-1957, Romania, 1954, pacco 1247. De altfel, într-un document din 7 iulie 1952 care inventaria „beni demaniali italiani” din București, era trecut că proprietate a statului italian și „immobile cappella italiana e canonica”, cu o suprafață de 621,23 mp. Idem, pacco 1247.

⁶³ V. Turcuș, M. Bărbulescu, I. M. Damian, *op. cit.*, p. 161.

⁶⁴ Alberto Calisse a fost ministru al Italiei la București în perioada 1951-55. În anii 1942-43, în calitate de consul general al Italiei la Nisa, s-a implicat în acțiuni de protejare a evreilor, furnizând ajutoare economice și documente false. În 1946 era consul general al Italiei la Istanbul. Și-a încheiat activitatea diplomatică la 1 decembrie 1959, cu rangul de ambasador. Giovanni Preziosi, *La «Rete Marcel» e il salvataggio dei 527 bambini ebrei a Nizza*, „La Stampa”, 27 agosto 2015; baldi.diplomacy.edu/diplo/diplomcessati.htm

urcat pe un tren către Viena, reprezentanța Italiei de la București îngrijindu-se să îi asigure un vagon de dormit. De reținut că Securitatea a ținut să îl supravegheze pe preot până la ieșirea sa din țară, locotenentul de securitate Mihai Grigoraș și sublocotenentul Stoica însoțindu-l pe Clemente Gatti pe traseul București-Curtici, alături de doi curieri care îi acordau îngrijiri medicale și care și-au continuat drumul cu acesta⁶⁵. Reprezentanța diplomatică italiană de la Viena a fost în mod special avertizată să nu dea informații asupra condițiilor de eliberare întrucât Eraldo Pintori era încă închis și nu se dorea zădărnicierea tratatelor pentru punerea în libertate a acestuia din urmă. Amintita atitudine prudentă a fost considerată necesară întrucât eliberarea lui Gatti era privită cu un mare interes, nefiind uzuală într-un regim bazat pe control polițienesc precum cel existent în România anilor '50.

La Viena preotul a fost internat într-o clinică, iar de acolo, foarte grav bolnav, a fost dus la Padova la infirmeria pe care Frații Minorii o deschiseseră de ceva vreme la Saccolongo. Ajuns în Italia natală la 15 mai 1952, va mai trăi vreme de trei săptămâni (a decedat în spital la 6 iunie 1952, corpul său, așezat inițial în cimitirul de la S. Pancrazio din Barbarano Vicentino, fiind apoi transferat în Biserica conventului franciscan din Barbarano Vicentino). În anul 1997 condamnarea sa a fost declarată nulă de Curtea Supremă din România și părintele a fost reabilitat, guvernul român cerându-și scuze pentru tratamentul la care a fost supus Clemente Gatti. În 2002 dieceza de Padova a declanșat procesul de beatificare a preotului.⁶⁶

În ceea ce privește Biserica Italiană din București, trebuie să amintim că a rămas închisă pentru cultul religios mai bine de un deceniu. O primă serie de tatonări privind posibilitatea redeschiderii ei pentru nevoile spirituale ale membrilor Legației Italiei din București și ale comunității italiene din capitala României a avut loc în anul 1956, în condițiile unei relative reduceri a presiunii aparatului represiv al regimului asupra vieții religioase din Republica Populară Română în perioada care a urmat morții lui Stalin, moment în care și-au putut relua activitatea o serie de "capele naționale" din București (desigur, în primul rând, cele ortodoxe). Amintitele negocieri nu au avut însă succes întrucât autoritățile comuniste urmăreau controlul tuturor activităților străinilor din România, iar partea italiană condiționa în mod nemijlocit – exact ca la începutul secolului XX – funcționarea unei Biserici italiene la București de prezența aici a unui preot italian, care să predice și să spovedească în limba italiană. Chestiunea redeschiderii Bisericii Italiene din capitala României a fost rezolvată pozitiv în 1967, în urma tratatelor dintre miniștrii de Externe ai celor două țări, Corneliu Mănescu și Amintore Fanfani, începute încă din septembrie 1966, cu ocazia vizitei lui Mănescu la Roma, și continuate în august 1967 la București, cu prilejul vizitei lui Fanfani în România. Problema a fost abordată în contextul discuțiilor privind perfectarea acordului cultural, în legătură directă cu redeschiderea edificiului Accademia di Romania din Valle Giulia, a unei biblioteci italiene la București și a stabilirii unui sediu propriu pentru atașatul cultural al Italiei din capitala României. Amintitele tratative s-au desfășurat pe fundalul negocierilor de natură economică și comercială pe care România deschiderii anilor '60 și Italia, care înțelegea să promoveze atunci o politică de *Détente* în relațiile cu statele de dincolo de Cortina de Fier, le-au purtat în 1966-68, deschiderea Bisericii Italiene din București, a Bibliotecii Italiene din capitala României și a Bibliotecii Române de la Roma în clădirea Academiei di Romania, devenită sediu al atașatului cultural român, nereprezentând altceva decât "semne de bunăvoință" lansate de ambele părți în vederea ajungerii la o înțelegere viabilă și profitabilă în sfera economicului și comercialului. Iar pentru Biserica Italiană din București, a cărei redeschidere cu ocazia a cinci sărbători pe an (Paște, Crăciun, Sfânta Maria, Comemorarea Morților – la 2 noiembrie – și Ziua Națională – 2 iunie) s-a decis la 11 august 1967, trebuie remarcat tocmai faptul că a fost însoțită de trimiterea unui preot italian care să slujească în respectivele zile de sărbătoare – de câteva ori părintele Umberto Donisi, rectorul Bazilicii Santa Cecilia în Trastevere, apoi Francesco Molinari, din rândul misionarilor congregației Notre Dame de La Salette –, practică păstrată pe tot parcursul anilor '70 și '80. Abia după 1989 s-a reintrat într-un regim de deschidere regulată a edificiului pentru cultul religios, biserica redevenind parohie teritorială (Arhiepiscopul Ioan Robu a reactivat parohia Bisericii

⁶⁵ *Legația Italiei sub asediul regimului comunist. In memoriam Mihai Pelin*, p. 9-10.

⁶⁶ F. Molinari, *op. cit.*, p. 28-29; L. C. Jakob, *op. cit.*, p. 40; R. Iaria, *op. cit.*

Italiane cu numele de „Preasfântul Mântuitor” la 1 noiembrie 1990, cu serviciu religios oficiat în italiană, polonă, română și germană).

ANEXĂ⁶⁷

1

LEGAZIONE D'ITALIA
BUCAREST

RISERVATISSIMO
(con due copie in più)

Telespresso N. 1174/576

Indirizzo: MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI

ROMA

OGGETTO: Padre Clemante GATTI.
(Riferimento):

Bucarest, 30 Luglio 1951

Per un fortuito incontro tra il suocero del nostro impiegato Mario Bottazzi ed un ex usciere della ex Banca agricola di Craiova, certo Costica Ion (il suocero del Bottazzi dirigeva appunto in passato tale banca), questa Legazione ha potuto avere allcune notizie circa il Padre Clemente Gatti, arrestato com'è noto il 13 marzo u.s.

Il predetto ex-usciere, divenuto, dopo un breve corso, ufficiale della „sicurezza” del Ministero dell'Interno, avendo appreso che la figlia del suo ex-superiore si era sposata con un impiegato della Legazione d'Italia, si è espresso, dopo un momento di esitazione, nei seguenti termini: „a proposito, lei sa che sono stato io ad arrestare il prete della chiesa italiana, Clemente Gatti? Poveretto, quella notte che l'abbiamo portato via era ammalato, soffriva di emorroidi. Ma è stato trattato bene. Ora l'abbiamo portato in una bella villa alla periferia di Bucarest ove si hanno per lui dei riguardi. È pure ingrassato. Ma gli atri, in quella maledetta prigione di Gilava! Stanno male. (Si riferisce agli altri preti cattolici arrestati e che si trovano appunto in tale prigione).

L'impiegato Bottazzi mi ha più volte ripetuto che la conversazione dell'ex usciere Costica col proprio suocero si è svolta nei termini anzidetti ed in merito mi ha anche rilasciato un appunto da lui scritto e firmato.

A. Calisse [olografo]

2

LEGAZIONE D'ITALIA
BUCAREST

Telespresso N. 1241/606

Indirizzo: MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI

ROMA
Bucarest, 16 agosto 1951

OGGETTO: Padre Clemante GATTI – Rettore della Chiesa Italiana di Bucarest – arresto.
(Riferimento): telespresso di questa Legazione n. 1174/576 del 30 luglio u.s.

I Signori Felicita e Giuseppe GATTI, dimoranti a Pressana (Via Marini – Provincia di Verona), rispettivamente sorella e fratello di Padre Clemente GATTI, Rettore della Chiesa Italiana di Bucarest, si sono rivolti recentemente a questa Legazione per avere notizie circa la salute del loro congiunto.

⁶⁷ Documentele se găsesc la A.S.D.M.A.E, Fond Affari Politici, 1951, Romania 27, Dosar *Padre Clemente Gatti (arresto)* (*Rettore della Chiesa italiana di Bucarest*).

Si prega codesto Ministero di voler cortesemente informare i Signori Gatti che il loro congiunto è tuttora in istato [stato] di arresto e che le Autorità romene hanno fatto conoscere che egli gode buona salute. Di ciò si è avuto conferma anche da una fonte privata.

Inoltre questa Legazione ha provveduto a far pervenire alcune volte al religioso predetto degli indumenti e dei generi di conforto.

A. Calisse [olografo]

3

MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI

Decifrato da: Telegramma in arrivo
Bavicchi N. cifra2
Gr. Ferdinandi 4300 P.R.

Mittente: ITALDIPL Bucarest li 9-4-52, ore 19,30
BUCAREST Roma li id. , ore 24
Assegn: POL. OGGETTO
Visione: CERIM. ECON. PERS. Visita Padre Gatti e rapporti italo-romeni

18 – Dopo aver visitato Padre Gatti torno adesso dalla prigione Vacaresti. Le sue condizioni di salute sono assai cattive. In precedenza il Direttore Generale degli Affari Politici mi aveva comunicato che il Governo romeno ha deciso di farlo accompagnare alla frontiera e mi aveva anche richiesto i documenti di viaggio che ho già trasmesso a questo Ministero degli Affari Esteri. Si tratta, secondo Balanescu⁶⁸, di un gesto di buona volontà del Governo rumeno che non esclude anche un ulteriore esame della situazione di Pintori. Attendo di chiarire alcuni punti circa le modalità del viaggio, dati metodi qui in uso e le condizioni di salute del Padre Gatti.

Ritengo intanto che si potrebbe concedere l'estensione della validità delle licenze di esportazione in corso, estensione che secondo quanto mi è stato comunicato da questo Ministero degli Affari Esteri sarebbe stata negata.

Segue rapporto.

CALISSE

4

LEGAZIONE D'ITALIA
BUCAREST
RISERVATO-URGENTE

Telespresso n. 551/273

Indirizzo: MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI – ROMA

Bucarest, 12 aprile 1952

Oggetto: Partenza Padre Gatti

Riferimento: Mio telegramma nr. 18.

Riferendomi al telegramma suindicato sono lieto d'informare codesto Ministero che la partenza di Padre Gatti è stata fissata alla notte tra il 14 ed il 15 aprile con il treno di Vienna. Date le sue condizioni di salute la decisione di farlo partire per un viaggio non breve comporta delle incognite, ma un'altra soluzione non v'era, come pure non sarebbe stato concesso di trarlo dalla prigione e trattenerlo ancora a Bucarest in attesa di fargli riacquistare in parte le forze. Ho pensato in ogni modo che l'uscire dall'inferno nel quale aveva vissuto ed il riaccendersi della speranza al contatto di un mondo amico, avrebbero largamente contribuito a sollevarlo dallo stato di prost[r]azione in cui si trova.

⁶⁸ Mircea Bălănescu, director al Direcției Generale Afaceri Politice, unul din personajele-cheie ale regimului în cadrul Externelor de la București, din 1956 ambasador la Paris.

Per quanto si voglia tener conto dell'età del Padre Gatti e dei disturbi di cui anche in precedenza soffriva, non può far dubbio che egli debba aver condotto una vita ben dura durante più di un anno dal giorno dell'arresto.

Egli mi ha detto che fino a due mesi or sono ha resistito abbastanza bene, ma che poi un "colpo" gli ha paralizzato una parte del corpo. Ho parlato con persona addetta all'infermeria della prigione che me ne ha data conferma.

Si è provveduto a rifornirlo di biancheria, frutta, medicine etc. Ho anche chiesto e ottenuto che il viaggio avvenga in vagone letto, il giorno stesso in cui ripartono, da qui per Vienna, i corrieri. Sarà tuttavia opportuno che l'Ambasciata in Vienna, già avvertita, provveda per la indispensabile assistenza. Anche le gerarchie cattoliche di Vienna potranno occuparsene. La Legazione in Budapest è stata pure informata del giorno e dell'ora del transito di Padre Gatti.

Ho raccomandato altresì alla nostra Ambasciata a Vienna, e torno adesso a ripeterlo, di evitare le indiscrezioni dei giornalisti, dato quanto resta ancora da compiere qui.

Padre Gatti, condannato nel settembre del 1951 a 15 anni di lavori forzati, riacquista la libertà dopo poco più di 6 mesi dalla sentenza: dato il carattere politico della condanna, l'avvenuta liberazione è qui considerata un fatto senza precedenti.

A. Calisse [olografo]

5

MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI

Decifrato da:	Telegramma in arrivo
Campolo	N. cifra2
Caciolli A.M.	4489 P.R.

Mittente: Italdipl BUCAREST

Bucarest lì 15-4-52, ore 11,30

Roma lì idem , ore 13,45

Assegn.: POL.

OGGETTO

Visione: Cerim. – Pers. Stampa

Scarcerazione Padre Gatti

COPIA MODIFICATA AGGIUNTA VISIONE

20. – Faccio seguito al telegramma n. 18.

Sono lieto di comunicare che, superate le ultime e non lievi difficoltà, Padre Gatti è uscito di prigione il 14 corrente ed ha lasciato questa capitale diretto a Vienna la scorsa notte. In considerazione delle sue condizioni di salute ho ottenuto che viaggiasse in vagone letto ed ho informato Budapest e Vienna per la sua assistenza.

Con corriere odierno segue rapporto.

CALISSE

